

זכר למחצית השקל

שו"ת בית דוד יורה דעה סימן קיח:

ואף על פי שהרב בעל המפה (הרמ"א) כתב ליתן מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן וכו', נראה לי דלאו למימר שאפילו יהיה מחצית המטבע של אותו מקום פחות וקטן מן המחצית השקל שבתורה שדי לו בכך, אלא אדרבא לאידך גיסא הוא דנקט הכי, לומר שאם מחצית המטבע שבאותו מקום ובאותו זמן גדול ממחצית השקל של תורה צריך ליתן מאותו שיש באותו מקום, לפי שכך היה הדין בזמן שבית המקדש קיים שאם מחצית השקל שבאותו זמן היה גדול ממחצית של תורה היו צריכים ליתן אותו המחצית ואם היה פחות לא היו יוצאים בו כמו שמבואר ברמב"ם.

וכן הוא מנהג הספרדים, כפי שכותב הגר"ע יוסף:

חזון עובדיה פורים עמוד קב:

צריך לתת סכום השווה לערך שלושה דרהם כסף, שהם תשעה גרם כסף מזוקק לפי מחיר הכסף הגולמי מדי שנה בשנה.

וכעין זה כתב הגר"מ אליהו, והוסיף שיש לתת גם את ערך המע"מ:

מאמר מרדכי- למועדים ולימים פרק סג סעיף א:

טוב לתת ערך של חצי שקל, דהיינו מחיר עשרה גרם כסף עם המע"מ, וצריך לחשב כל שנה לפני פורים את ערך השקלים.

אולם יש שכתבו שדי לתת מטבע 'חצי שקל' הנהוג כיום:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן עב:

ואגב רואים שלא עלה כלל על דעת הגאון המהרש"ם ז"ל להשים בפיו של הרמ"א ז"ל שכוונתו כאילו שצריכים לעשות חישוב ולתת ממש כפי הערך של מחצית השקל, כפי שעלה על דעת שו"ת בית דוד... אלא היה פשוט בעיניו שאין לתת כי אם מחצית מהמטבע הקבוע בזמנו באין הפרש כמה ערכו לעומת המחצית השקל, היות שזה רק לזכר בעלמא, וכפי שאנו רואים שגם להמשנה ברורה היה גם כן פשוט בעיניו בכזאת עד שכותב בביאור הלכה שאפשר לתת אפילו מטבע קטנה שנקרא חצי גראש... ואדרבא אם ידקדק על עצמו לתת בדיוק לפי הערך של מחצית השקל אז, יש מקום לחשוש לחשש קדשים... וגם הוא חומרא דאתי לידי קולא שלא יוכל לעמוד בדבר לפי מצבו הכלכלי לתת בכזאת עבור כל אחד ואחד מאנשי ביתו. ויגיע לידי לחץ זו הדחק ובפרט בימינו אלה שהערך עולה לסך גבוה.

❖ **מדוע לדעת הציץ אליעזר, נכון שלא לתת את שווי חצי השקל של תורה?**

יש שהקלו אף יותר מכך, וכתבו שדי לתת מטבע אחד של חצי שקל, ואין צורך בג' מטבעות:

כף החיים סימן תרצד ס"ק כג:

ומאחר ששלוש פעמים כתוב תרומה וכו' - אין לזה טעם, דשתי תרומות אחת תרומת אדנים ואחת תרומת המשכן, וזו לא היתה מחצית הקל אלא איש מה שנדבו לבו... ושתיים אלו לא נהגו אפילו בזמן הבית כי אם בשנה שנעשה המשכן במדבר, וכיוון שכן מה צורך לעשות להם זכר, ומנהג זה לא נתפשט בכל מקום שלא נהגו לתת כי אם חצי מטבע הפחות שבמטבעות, ואף זו אין יד הכל שוה יש מרבה ויש ממעיט כיון שאינו אלא זכר בעלמא. מטה יהודה. וכן כתב בספר מעשה רב להגר"א שאין צריך

הקדמה:

משכנס אדר מרבית בשמחה של הודאה לה' על הניסים הגדולים שעשה עמנו בימי אדר וניסן. אחת המצוות שהרבו את השמחה בתקופה זו של השנה, בזמן שבית המקדש היה קיים, היא מצוות מחצית השקל, על ידה כל ישראל זוכים להיות שותפים בעבודת המקדש. גם היום, שבעונותינו חרב בית המקדש, נוהגים לתת צדקה זכר למצווה חשובה זו.

א. מקור המנהג

נאמר בתורה:

שמות פרק ל:

זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעָבֵר עַל הַפְּקָדִים מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֶּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה'. כָּל הָעָבֵר עַל הַפְּקָדִים מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת ה'. הָעֶשְׂרִי לֹא יִרְבֶּה וְהַדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְתֵת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁיכֶם. וְלִקְחֶתָּהּ אֶת כֶּסֶף הַכֹּפָרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אוֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁיכֶם.

מצות עשה מן התורה על כל איש מישראל, לתת מחצית השקל בכל שנה ושנה לבית המקדש. בימינו, שחרב בית המקדש, אינו נוהג חיוב זה, אך במסכת סופרים מובא טעם נוסף לנתינת מחצית השקל אף בזמננו:

מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק כא הלכה ב-ג:

ובאחד באדר משמעין על השקלים, ולמה באחד באדר, שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהיה המן הרשע עתיד לשקול ככרותיו (עשרת אלפים כיכר כסף) על ישראל, לפיכך הקדים ואמר למשה שיהו שקלי ישראל קודמין לשקלי המן. וצריכין כל ישראל לתת שקליהן לפני שבת זכור, **ואסור לומר עליהם** (בשעה שנותן אותם) **לשם כופר** (כלומר לשם כפרה, כמחצית השקל בזמן המקדש), **אלא לשם נדבה**.

❖ **מהו ההבדל שמובא במדרש בין מחצית השקל שניתנה בזמן שבית המקדש היה קיים לבין מחצית השקל של ימינו (שים לב למילים המודגשות)?**

ב. סכום הנתינה

לגבי מחצית השקל בזמן המקדש, כתב הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שקלים פרק א:

מחצית השקל זו מצותה שיתן מחצית מטבע של אותו הזמן, אפילו היה אותו מטבע גדול משקל הקדש, **ולעולם אינו שוקל פחות מחצי השקל שהיה בימי משה רבינו** שהוא משקלו מאה וששים שעורה.

בדומה לכך, כתב הרמ"א, לגבי נתינת זכר למחצית השקל בזמן הזה:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצד סעיף א:

יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר, ומאחר ששלשה פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג'... וכן נוהגין בכל מדינות אלו.

הרמ"א לא התייחס בפירושו לסכום הנתינה, כאשר שווי המטבע הנהוג פחות משקל של תורה, ונחלקו בדבר האחרונים:

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

חצאי השקלים את מספר הנפשות כמבואר בקרא, והנשים וילדים לא התפקדו לכן נפטרו מזה, מה שאין כן מה שנותנין לצדקה קודם פורים הוא זכר לנש פורים וכיון דאף הנשים וילדים היו בכלל הנס לכן חייבין גם הם.

ד. זמן הנתינה

במסכת סופרים שהבאנו לעיל (פרק א), מבואר שיש לתת את מעות זכר למחצית השקל לפני שבת 'זכור'. אולם הרמ"א בשם מהרי"ל כתב שהמנהג לתת במנחה של ערב פורים (בתענית אסתר):

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצד סעיף א:

ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל), וכן נוהגין בכל מדינות אלו.

וכן כתב כף החיים בשם הרש"ש שהמנהג אצלם, והוסיף:

כף החיים סימן תרצד ס"ק כה:

ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה - והיינו ביום התענית כמו שכתב בדרכי משה. וכן כתב בסידור הרש"ש ז"ל: המנהג ביום התענית קודם מנחה לתת כל יחיד מחצית השקל ליד הגבאי, יעוין שם. והיינו **כדי שיהא צדקה עם התענית לכפר**. ומשמע דאפילו אם התענית דחוי, כגון שחל פורים במוצאי שבת ומתעניין יום חמישי, גם כן יש ליתנו ביום התענית קודם מנחה כדי לצרפו לתענית לכפר.

אולם למעשה ניתן לתת את 'זכר למחצית השקל' בכל חודש אדר:

מקראי קודש (הררי) פרק ב אות י:

רשאים לתת מעות אלו כבר מתחילת חודש אדר (הסמוך לניסן) ובמשך כל החודש.

שם בהערה מג:

כך הורה לי הגר"מ אליהו. ונראה הטעם משום שבאחד באדר משמיעין על השקלים, ונידון דידן דמי לשקלים שבמקדש. ומה שכתבנו שרשאים לתת זאת עד סוף החודש, כך הורה לי הגר"ש ישראל, שמסתבר דהוא כך, משום שמתחילת ניסן מתחילים להשתמש במעות אלו. והגר"מ אליהו אמר לי, שאכן לכתחילה יש לתת מעות זכר למחצית השקל עד ראש חודש ניסן. אבל אם לא נתן עד אז, נשאר עליו חוב זה, וחייב לשלמו לאחר מכן.

ה. הלכה למעשה

א. נהגו בכל תפוצות ישראל לתת מעות זכר למחצית השקל שהיו נותנים ישראל לבית המקדש כשהיה עומד על תילו.

ב. מנהג הספרדים לתת סכום השווה למחצית השקל של תורה (כ-10 גרם כסף טהור לפי המחיר בשוק באותה עת. נכון לכ"ז שבט תשפ"א מחיר 10 גרם כסף הינו 28.76 ₪ לא כולל מע"מ). ומנהג האשכנזים לתת שלוש מטבעות של חצי שקל של זמננו. מי שמצבו הכלכלי קשה, יוכל להסתפק בנתינת מטבע אחד של חצי שקל בלבד.

ג. אין חייבים בנתינה זו, אלא זכרים מבן עשרים שנה ומעלה, ויש אומרים אף מבן י"ג שנה.

ד. המנהג שאף הנשים נותנות זכר למחצית השקל, וכן טוב לתת עבור ילדיו הקטנים ואף עבור עוברים.

ה. מנהג רוב ישראל לתת את המעות לפני מנחה של תענית אסתר, ויש מנהגים נוספים, וכל אחד יעשה כמנהג אבותיו.

ו. לכתחילה יש לתת את המעות מר"ח אדר ועד ר"ח ניסן. בדיעבד אם לא נתן בזמן זה, ישלים את חובו בשנה אחרת.

ליתן כי אם מטבע אחד הנקרא מחצית כמו חצי זהב פוליש ואין צריך שלושה חצאין.

אף המחמירים כתבו לסמוך על דעה זו בשעת הדחק:

חזון עובדיה פורים עמוד קד:

מי שמצבו הכלכלי קשה, די שיתן מטבע של חצי שקל לזכר מחצית השקל.

ג. חיוב נשים וקטנים בנתינת 'זכר למחצית השקל'

משנה מסכת שקלים פרק א משנה ג:

את מי ממשכנין (מי שחייב להביא מחצית השקל ולא הביא, ממשכנים אותו)? ליום וישראלים גרים ועבדים משוחררים אבל לא נשים ועבדים וקטנים.

המפרשים נחלקו מהו גיל הקטנים הפטורים ממחצית השקל:

ר' עובדיה מברטנורא מסכת שקלים פרק א משנה ג:

וקטנים - אפילו הביא שתי שערות והוא פחות מבן עשרים.

❖ מהיכן למד הברטנורא את גיל החיוב לתרומת מחצית השקל?

וכן פסק הרמ"א:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצד סעיף א:

יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל... ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים ולמעלה.

אולם דעת כמה אחרונים שחייבים בכך מגיל בר מצווה:

משנה ברורה סימן תרצד ס"ק ה:

מבן כ' ולמעלה - זהו לדעת ר"ע מברטנורא, אבל התוספות יום טוב כתב שהפוסקים חולקים, וסבירא להו דמבן י"ג ולמעלה שהוא בכלל איש חייב במחצית השקל.

על פי המבואר לעיל, נשים וקטנים (לכל הפחות מתחת לגיל בר מצווה) פטורים מנתינת מחצית השקל. אולם הרמ"א בדרכי משה הביא שהמנהג לתת עבור הנשים והקטנים, ואף על עובר במעי אימו:

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תרצד:

וכתב מהרי"ל ברי"ן אף מעוברות נותנים ג' מחציות וסימנך: "זה יתנו כל העוֹבֵר" (ונתן לקרוא: "כל העוֹבֵר") עכ"ל... ומדברי מהרי"ל דלעיל משמע דאין חייב ליתן רק מבן עשרים ומעלה כענין מצות מחצית השקל. אבל במנהגים (שם) כתב דאף הילדים נותנים, ואף דמסתבר כמהרי"ל אין לשנות המנהג.

וכתב המשנה ברורה שכך הוא המנהג:

משנה ברורה סימן תרצד ס"ק ה:

המנהג הוא ליתן אפילו בעד בניו הקטנים, ואשה מעוברת בעד ולדה. בטעם המנהג, כתבו האחרונים:

תורה תמימה הערות שמות פרק ל הערה כד:

במג"א תמה על מה שכתב בהגהות מנהגים, דגם נשים וילדים חייבין (בזכר למחצית השקל), אחרי דבמחצית השקל של תורה פטורין. ולדעתי הענין פשוט, דבשל תורה כיון דעיקר הכונה היה כדי לידע על ידי מספר

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת
ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו'
(קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י
הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית.
מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברוקוביץ רמ"ד הלכה, סרן
הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור
רועי אלמלם.